

Eunika Baron-Polańczyk *, Elżbieta Perzycka **

* ORCID: 0000-0002-8163-5491; ** ORCID: 0000-0002-7829-3806

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2021.3-4.10

Czas wolny studentów podczas pierwszych miesięcy trwania pandemii Covid 19

Students leisure during the first months of the Covid 19 pandemic

ABSTRACT: The article presents a part of the diagnostic research carried out at the University of Szczecin University of Zielona Góra and the Polish University Abroad in London, as part of the “Socio-technological aspects of academic education during a pandemic – an international perspective” project. The presented empirical data outlines the opinions of students on the temporal use of their free time. Analyses and interpretations of the forms of spending free time, interests, as well as the emotional and mental state of students allow for an attempt to indicate the impact of this sphere of life on the general and professional development of individuals and the student community in the context of the COVID 19 pandemic.

KEYWORDS: leisure, COVID 19, higher education.

STRESZCZENIE: Artykuł przedstawia fragment diagnostycznych badań przeprowadzonych w Uniwersytecie Szczecińskim, w Uniwersytecie Zielonogórskim oraz w Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie w Londynie, w ramach projektu „Społeczno-technologiczne aspekty edukacji akademickiej w okresie pandemii – perspektywa międzynarodowa”. Prezentowane dane empiryczne nakreślają opinie studentów na temat temporalnego spożytkowania przez nich czasu wolnego. Analizy i interpretacje form spędzania czasu wolnego, zainteresowań, a także stanu emocjonalno-psychicznego studentów pozwalają podjąć próbę wskazania wpływu tej sfery życia na rozwój ogólny i zawodowy jednostek oraz społeczności studenckiej w kontekście pandemii COVID 19.

SŁOWA KLUCZOWE: czas wolny, COVID 19, edukacja wyższa.

Wprowadzenie

Pandemia SARS COVID 19 stała się przełomowym wydarzeniem w skali globalnej. Zmieniła sposób funkcjonowania nie tylko pojedynczych osób, ale wielu społeczeństw na całej Ziemi. Doświadczenie izolacji fizycznej stało się wspólne dla ludzi z całego świata. A ta z kolei spowodowała inne niż do tej pory **planowanie dnia i gospodarowanie czasem**. Każdy człowiek przeżywa tę sytuację na swój własny sposób. Mniej lub bardziej aktywnie w domu, na spacerze, po zakupy do sklepu w masce na twarzy ograniczającej kontakty – marząc o tym co zrobi jak wróci „normalność”.

Izolacją społeczną w większości krajach na świecie zostały objęte liczne instytucje. Jedną z nich stały się szkoły, począwszy od szkół podstawowych po uczelnie wyższe. Najdłuższą edukacją zdalną objęte zostały uczelnie wyższe. Stan taki rozpoczął się od 12 marca 2020 roku i ma trwać kolejny rok akademicki. Zarówno studenci, nauczyciele i administracja uczelni podjęli pracę, naukę, na innych niż do tej pory warunkach. Inaczej gospodarują swój codzienny czas. Bardzo często jest to czas pomiędzy nauką, pracą, rodziną przeplatany aktywnością własną w domu. W miejscu bycia z rodziną, bliskimi, do którego przyszły inne osoby z zewnątrz. Przyszła do nich, do nas praca, nauka. Zagościła, zdomowiała się, jest.

Autorki niniejszego tekstu są nauczycielami akademickimi. Pracują zdalnie na polskich uczelniach państwowych i uczestniczą bezpośrednio w tym co w niniejszym tekście zostało zaprezentowane. Dodatkowo jedna z autorek prowadzi seminarium doktoranckie w Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie w Londynie. Mamy przekonanie, że doświadczenia związane z podjętymi badaniami w tych uczelniach pokażą obraz tego co możemy wynieść z obecnych doświadczeń, a to czego się nauczymy może nam pomóc w tym co nas może spotkać w przyszłości, gdyż sytuacja izolacji może powtórzyć się. Dodajemy naszą cegiełkę do wiedzy o tym jak radzimy sobie ze zdalnymi formami edukacji, pracy, a także z relacjami z bliskimi, znajomymi, pracodawcami i czasem pomiędzy, albo/lub w trakcie.

W niniejszym opracowaniu koncentrujemy się na problematyce doświadczenia czasu wolnego przez studentów dwóch uczelni: Uniwersytetu Szczecińskiego i Uniwersytetu Zielonogórskiego. Prezentowany materiał stanowi wycinek szerszych badań jakie prowadzimy w ramach projektu „Społeczno-technologiczne aspekty edukacji akademickiej w okresie pandemii – perspektywa międzynarodowa”, nr PBN/3/2020 (finansowanym przez Stowarzyszenie Edukacja Nauka Kultura, w okresie kwiecień 2020 – marzec 2021).

Problematyka czasu wolnego, podejmowana w wielu pracach naukowych, jest istotna z perspektywy nauk społecznych, a w szczególności pedagogiki, w tym pedagogiki czasu wolnego (Baron-Polańczyk 2016; Knopik 2014; Pięta 2014; Orłowska, Grzejszczak 2011; Mroczkowska 2011; Hanyga-Janczak 2011; Kunicki 2011; Dworakowska 2008; Daszykowska, Pelczar 2009). W świecie objętym pandemią COVID 19 dokonują się przemiany obejmujące wiele obszarów ludzkiej aktywności, a one pociągają za sobą także zmiany sposobu postrzegania poszczególnych segmentów czasu w życiu każdego z nas. Dlatego dziś – w obliczu tych zmian, które wymuszają między innymi zmiany w planowaniu czasu wolnego, istotne staje się rozpoznanie i opisanie tego jak ten czas planować w przyszłości. Spojrzenie na czas wolny w aspekcie pedagogicznym – procesu wychowywania do czasu wolnego (Czerepaniak-Walczak 2007a, s. 303–324) – wymaga od pedagogów zwrócenia uwagi na rozwój osób i społeczeństwa w zakresie organizowania i spędzania czasu wolnego w zgodzie z indywidualnymi potrzebami, zainteresowaniami i zamiłowaniem w kontekście ograniczeń jakie nakłada sytuacja COVID 19. Co prawda współczesna kultura dostarcza szerokie spektrum wzorców zagospodarowania czasu wolnego, które w różnorodny sposób (i pozytywny, i negatywny) mogą wpływać na człowieka, wyzwalając określony poziom aktywności i rodzaj podejmowanych działań, ale nie znajdziemy w niej tego jak jest postrzegany czas wolny, a także jak jest organizowany czas w czasie pandemii i jakie możemy wyciągnąć wnioski w kierunku planowania tego czasu w przyszłości, które być może z jednej strony dadzą poczucie bezpieczeństwa, a z drugiej pozwolą wyłonić chwile dające poczucie „szczęścia” i odpoczynku, za którymi wielu studentów i nas nauczycieli tęskni (Czerepaniak-Walczak 2007b; Marek 2012, Baron-Polańczyk 2016).

Założenia badawcze

W prowadzonych analizach pojęcie czasu wolnego przyjęto za klasyczną i najbardziej popularną w literaturze przedmiotu definicję zaproponowaną przez francuskiego socjologa J. Dumazediera (1967). Jej popularność jest niewątpliwie wynikiem akceptacji tej definicji przez UNESCO dla międzynarodowych badań prowadzonych nad aktywnością wolnoczasową. Zdaniem przywołanego socjologa czas wolny jest przyznany jednostce po wypełnieniu przez nią obowiązków zawodowych, rodzinnych, społecznych i politycznych, kiedy aktywność człowieka jest przede wszystkim zorientowana na osobisty rozwój i samorealizację, ale służy również wypoczynkowi i rozrywce zgodnie z indywidualnymi upodobaniami (Myśliwska 2010, s. 136). Dla dookreślenia prze-

jawów czasu wolnego przyjęto racjonalne i praktycznie podejście i może on być przeznaczany na: 1) odpoczynek, czyli regenerację sił fizycznych i psychicznych; 2) rozrywkę, która sprawia przyjemność; 3) działalność społeczną o charakterze dobrowolnym i bezinteresownym; 4) rozwój zainteresowań i uzdolnień jednostki przez zdobywanie wiedzy i amatorską działalność artystyczną, techniczną, naukową czy sportową (Okoń 2001, s. 63). W aspekcie rozwoju ogólnego i zawodowego szczególnej uwagi wymaga problem rozwijania nabytych przez studentów oraz kształtowania nowych dla nich zainteresowań ułatwiających i wzbogacających życie. Z pedagogicznego punktu widzenia zainteresowanie to nabywana przez człowieka w toku jego rozwoju względnie trwała obserwowalna dążność do poznawania otaczającego go świata, wyrażająca się w postaci ukierunkowanej aktywności poznawczej o określonym nasileniu. Dążność ta (aktywność poznawcza) przejawia się w selektywnym stosunku do przedmiotów i spraw otoczenia, to znaczy w: 1) dostrzeganiu określonych cech przedmiotów oraz związków i zależności między nimi, a także wybranych problemów; 2) dążeniu do ich poznania, zbadania czy rozwiązania; 3) przeżywaniu różnorodnych, pozytywnych bądź negatywnych uczuć, związanych z nabywaniem wiedzy i sprawności (Okoń 2001, s. 63; Baron-Polańczyk 2016, s. 95–100). Zatem, opowiadamy się za tym, że czas, szczególnie czas wolny, należy do tych terminów pedagogiki, których użyteczność i popularność w rozwoju człowieka i doznawaniu przez niego szczęścia odgrywa ogromną rolę.

Badania zostały przeprowadzone wśród studentów następujących kierunków: pedagogika (Uniwersytet Szczeciński) oraz bezpieczeństwo i higiena pracy, mechanika i budowa maszyn, zarządzanie i inżynieria produkcji (Uniwersytet Zielonogórski). Zainteresowania, przyzwyczajenia i dążenia – szczególnie studentów kierunków pedagogicznych, są niezmiernie ważne poznawczo w tym okresie, ponieważ stanowią oni grupę tych ludzi, którzy w przyszłości najprawdopodobniej będą edukować i wychowywać kolejne pokolenia i wskazywać im możliwości efektywnego spożytkowania czasu wolnego. Ponieważ w tej grupie studentów przeważają kobiety zdecydowano, że w badaniach uczestniczyć będą także mężczyźni, a ci z kolei dominują na kierunkach technicznych. Zarówno jedna jak i druga grupa to potencjalni rodzice, dlatego uwzględnienie obu płci pozwoli nam na pokazania obrazu postrzegania i organizowania czasu wolnego. Czasu, który ma znaczący wpływ na rozwój w zgodzie do przejawiania własnej inicjatywy, samodzielności i aktywności. Naszym celem poznawczym stało się zatem rozpoznanie i opisanie tego jak studenci spędzają czas wolny w trakcie pandemii, oraz jak chcieliby spędzać, bądź też czego nie chcieliby robić w swoim czasie wolnym po pande-

mii (Łobocki 2003, s. 104). Badania czasu wolnego studentów zostały osadzone w procedurze diagnostycznej (Gnitecki 1996, s. 105, Babbie 2004, s. 268). Zastosowano wywiad ukierunkowany dyspozycjami do rozmowy ze studentami (Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001, s. 249, 612).

Środowisko badawcze

Populację, z której dobrano próbę badawczą reprezentują trzy zbiorowość. Pierwszą grupę stanowią studenci uczący się w Uniwersytecie Szczecińskim na studiach o dwóch podstawowych profilach: akademicki i praktyczny. Grupę badawczą, stanowiły 72 osoby realizujących program kształcenia odpowiednio na następujących specjalnościach i stopniach: 1) pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna, studia II stopnia; 2) praca socjalne, I stopień. Druga grupa to studenci kierunków technicznych (inżynierskich) Uniwersytetu Zielonogórskiego. Analizowano opinie 76 osób realizujących efekty kształcenia inżynierii mechanicznej na studiach pierwszego i drugiego stopnia, w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym, w zakresie: bezpieczeństwa i higiena pracy, mechaniki i budowy maszyn, zarządzania i inżynierii produkcji. Warto wspomnieć, że wśród nich znajdują się osoby (stanowiące trzecią część analizowanej populacji) studiujące w trybie zaocznym, które najprawdopodobniej pracują zawodowo. Wiele z nich, ze względu na stosunkowo młody wiek, zapewne stoi jeszcze u progu kariery zawodowej, poznając tajniki funkcjonowania rynku pracy, wchodząc dopiero w rolę zawodową. Trzecia grupę stanowią studenci studiów doktoranckich (8 osób) uczący się w Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie w Londynie, w Wielkiej Brytanii. W grupie uczestniczącej w badaniach znajdują się osoby młode wchodzące dopiero w rolę zawodową, ale są także osoby, które już po zakończeniu studiów pierwszego stopnia podjęły pracę w zawodzie i kontynuują studia na II lub III stopniu.

Z perspektywy projektowanych badań i prowadzonych analiz istotne jest zwrócenie uwagi na to, że udział studentów w projekcie odbywał się na zasadzie dobrowolności z użyciem drogi elektronicznej: kwestionariusza ankiety w formie online i rozmowy w użyciu platformy Microsoft Teams i Hangouts Google Meet. Na tej podstawie można domniemywać, że studenci odnajdywali pozytywną motywację do podjęcia się tego zadania, ponieważ godziny spotkań były dostosowane do czasu studenta.

Analiza wyników

Opinie studentów wobec spożytkowania przez nich czasu wolnego w kontekście COVID 19, oraz planowanie aktywności czasu wolnego po pandemii zestawiamy w tabeli 1.

Niepokojącym jest fakt, że studenci uczestniczący w badaniach w każdej grupie, a szczególnie w grupie studentów brytyjskich, często podkreślali, że nie posiadają wiele (a nawet wcale) wolnego czasu, że czas, którym dysponują, wypełniany jest zadaniami obowiązkowymi i czynnościami obejmującymi pracę, naukę i dom. Pojęcie czasu wolnego dla wielu badanych nie kojarzy się z czasem bez obowiązków, przeznaczonym na zajęcia dowolne. Udzielane były jakże często wypowiedzi typu: „1) w zasadzie nie mam czasu wolnego [...], ale jak już mam wolny czas, to zajmuję się domem, dziećmi, sprzątaniami, praniem, gotowaniem itp.; 2) nie mam wolnego czasu! – przeważnie pracuję; 3) nigdy nie mam czasu wolnego, a jeżeli już znajdę wolną chwilę, to robię porządki w domu; 4) Z pewnością nie chciałbym chodzić do pracy na weekendy, ale niestety do ukończenia studiów nie mam innej możliwości”, sugerują zupełnie odmienne, w odniesieniu do definicyjnego, rozumienie pojęcia czasu wolnego. Nie kojarzą wolnego czasu, jako tego, do ich dyspozycji „po” wykonaniu przez nich zadań obowiązkowych, w tym również „niezbędnych zadań domowych” (Okoń, 2001, p. 63), a nie czas „na” wykonanie tych czynności. Studenci postrzegają czas wolny w kontekście odpoczynku i biernego jego spożytkowania, lub w z udziałem nieznacznych pokładów aktywności sportowej w przypadku grupy mężczyzn i wyjściem z psem na spacer w przypadku grupy kobiet. Byli i tacy w obu grupach, którzy wyrażali swoje zniechęcenie i uprzedzenia do sportowego stylu życia i podejmowania praktycznych działań na rzecz ruchu, aktywności fizycznej, ale były to nieliczne osoby.

W okresie pandemii COVID 19, kiedy wyjścia z domów były ograniczone aktywność życiową przeniesiono do domów z bliskimi. Dla większości studentów, niezależnie od tego gdzie studiują, ważną formą spędzania czasu wolnego w przyszłości będzie sport i rozwój zainteresowań w tym względzie. Widocznie zarysowują się rozbieżność pomiędzy „chęciami”, pragnieniami i marzeniami a „rzeczywistością”, codziennością a przejawami spożytkowania czasu wolnego. Wśród uczestników badania są osoby, które wolnych chwil w przyszłości nie chcą przeznaczać na działalność społeczną i prace o charakterze dobrowolnym i bezinteresownym ale planują wyjazdy z rodziną na biwak, nad morze, wspólne wykonywanie czynności codziennych, takich jak gotowanie, prace w ogrodzie przede wszystkim w kontekście czynnej aktyw-

Tabela 1. Obraz spożytkowania czasu wolnego w kontekście czasu prowadzonych badań i miejsca studiowania

Wypowiedzi studentów		
Uniwersytet Zielonogórski	Uniwersytet Szczeciński	Polski Uniwersytet na Obczyźnie, Londyn
Formy spożytkowania czasu wolnego w trakcie pandemii		
<p>W pierwszej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - przeglądanie zasobów internetowych - muzyka - komputery i Internet - praca, profesja 	<p>W pierwszej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - spacer z psem - prace domowe - gry i zabawy z rodziną - pomoc w zadaniach domowych - opieka nad dziećmi sąsiadów lub rodziny bliższej i dalszej - gotowanie i wypieki domowe - sprzątanie mieszkania - prace ogrodowe 	<p>W pierwszej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktywne wspieranie Polaków w Wielkiej Brytanii w ramach utworzenia akcji pt. HELPLINE poprzez: <ol style="list-style-type: none"> 1) dyżury online, 2) dyżury pod telefonem, 3) prowadzenie strony z bieżącymi informacjami dotyczącymi sytuacji społecznej Polaków w czasie COVID19
<p>W drugiej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brak aktywności / „leniuchowanie” - prace domowe, kulinaria - literatura, książki, prasa 	<p>W drugiej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - czytanie - oglądanie filmów - gry planszowe z bliskimi 	<p>W drugiej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - czytanie i pisanie tekstów naukowych
<p>W trzeciej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktywnie w domu, sportowo w parku, w lesie - fotografowanie 	<p>W trzeciej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kontakt z kulturą wysoką - gry komputerowe - słuchanie wiadomości z kraju i ze świata 	<p>W trzeciej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - spacer z dziećmi i organizowanie im czasu poza szkołą - spotkania z przyjaciółmi w domach.
Formy spożytkowania czasu wolnego w przyszłości		
<p>W pierwszej kolejności</p> <ul style="list-style-type: none"> - komputery i Internet - rodzina, przyjaciele, kontakty towarzyskie - sport w siłowni - rękodzieło, majsterkowanie, motoryzacja 	<p>W pierwszej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjazdy na biwak do lasu - spacer po plaży nad polskim morzem - jazda rowerem - wyjazdy nad jezioro - spotkania z rodziną 	<p>W pierwszej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podróże do Polski - spotkania z rodziną, bliskimi - aktywność sportowa: biegi, gimnastyka, rower, tenis, - literatura piękna,
<p>W drugiej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - praca, profesja - kontakt z naturą / wędrowki, spacer, podróże, turystyka, zwiedzanie - massmedia 	<p>W drugiej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - udział w akcjach społecznych - słuchanie muzyki - czytanie dla przyjemności 	<p>W drugiej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - spotkania z przyjaciółmi - udział w akcjach społecznych - rękodzieło - dyskoteka
<p>W trzeciej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dyskoreka, zabawa - film, kino, teatr 	<p>W trzeciej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktywność sportowa: rower, batington, gimnastyka, siłownia 	<p>W trzeciej kolejności:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyjścia do kina, teatru - prace w ogrodzie - czytanie - słuchanie muzyki

Źródło: badania własne.

ności. Szczególnie uwidacznia się ten kierunek myślenia u kobiet. W większości planują one przede wszystkim czas poświęcić na regenerację sił fizycznych i psychicznych w kontakcie z naturą poprzez spacerowanie czy jazdę na rowerze. Część z nich pragnie rozwijać zainteresowania i zdolności, co robili przed pandemią, a także zdobywanie wiedzy i amatorską działalność naukową (Baron-Polańczyk 2013, s. 166–200; 2016, s. 95–100; Baron-Polańczyk, Czajkowska, Grotkiewicz 2015, s. 67–88).

Przeprowadzone badania pokazują wyraźnie zwrot aktywności w kierunku bliskich podróży w kontakcie z naturą, poznawanie Polski z bliskimi osobami: rodziną i przyjaciółmi. Szczególnie podkreślają ten kierunek studenci z Londynu. Okres pandemii i związana z nim izolacja unaoczniała tęsknotę za krajem i ojczyzną.

Analiza zgromadzonego materiału empirycznego dotyczącego studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego, 72 studentów Uniwersytetu Szczecińskiego i studentów Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie), pozwala stwierdzić, że:

1. Studenci zwracają uwagę na liczne w wielu sferach i przejawiające się z różnym natężeniem zdolności i zainteresowania – często w swym obszarze odległe od profilu studiowanego kierunku czy specjalności w przypadku Uniwersytetu Zielonogórskiego i zbieżne ze studiowanymi kierunkami w przypadku dwóch pozostałych uczelni. Różnicę dopatrywać się można w kierunkach studiów, z których uczestnikami badań byli studenci, a także płci. Najczęściej wskazywanym przez badanych obszarem zainteresowań jest sport przejawiający się głównie w aktywnym uprawianiu danej dyscypliny, a następnie: muzyka, taniec i śpiew, film, kino oraz komputery i Internet, podróże, turystyka i literatura.
2. Czas wolny studenci chcieliby spędzać przede wszystkim w gronie osób bliskich (tych, które kochają i są dla nich ważne), by budować i zacieśniać kontakty rodzinne i towarzyskie. Czas wolny „jutro” kryje się w ich marzeniach o byciu z bliskimi w kontakcie z naturą: las, jezioro, morze, góry, raczej w Polsce niż poza jej granicami. Stan taki deklarują wszyscy studenci, niezależnie od studiowanego kierunku i płci.
3. W okresie po pandemii najczęściej wolne chwile chcieliby spędzać, zgodnie z pragnieniami i oczekiwaniami, w gronie rodziny i przyjaciół. Wielu studentów w czasie wolnym „dzisiaj” pielęgnuje pragnienia i marzenia wobec aktywności fizycznej, jednak z tą różnicą, że mężczyźni na gruncie siłowni, a kobiety na spacerach, wędrownkach w miejsca naturalne: morze, góry.
4. Studenci w głównej mierze nie chcą spędzać czasu wolnego w bierny sposób, „nic nie robiąc” i „nudząc się”. Studenci, w narracjach o czasie

wolnym „wczoraj”, zdradzają swoje lęki i obawy przed beczynnością (fizyczną i psychiczną) oraz monotonią, powszedniością i bezcelowością życia. Wolnych chwil nie chcą również poświęcać na pracę i profesjonalne zadania. W ich polu zainteresowań, znajdują się prace w domu i wokół niego, a także czas poświęcony akcjom społecznym. Ta ostatnia aktywność częściej jest wymieniana przez kobiety.

5. Studiujący w Polsce koncentrują się w większym stopniu na rozrywce, która sprawia przyjemność, oraz rozwijaniu swoich zainteresowań. Dla studentów z Londynu ważniejsza jest aktywność fizyczna. Wszystkie grupy opowiadają się za akcjami społecznymi w przyszłości.
6. U wszystkich grup uczestniczących w badaniach, niezależnie od poziomu studiów i umiejscowienia uczelni, najwyższą wartością jest rodzina, przyjaciele, gdyż to z nimi po zakończeniu pandemii planują wspólnie spędzać czas wolny.
7. Znacząca grupa studentów czas wolny planuje poświęcić na zaległą literaturę, gdyż w obecnej sytuacji nie mają czasu na czytanie dla przyjemności.
8. Zaobserwowano silne przywiązanie studentów Polaków, mieszkających w Wielkiej Brytanii, do kraju ojczystego i rodziny pozostającej w Polsce, to z nimi planują przyszłe wakacje.

Podsumowanie

Zaprezentowane w tekście rozważania, ukazują jedynie niewielki wycinek zagadnień pożytkowania czasu wolnego i zainteresowań studentów. Mogą być inspiracją do dyskusji i zachętą do dalszych dociekań naukowo-dydaktycznych dla zainteresowanych analizą przejawianych form aktywności oraz inspiracją do poszukiwań badawczych nowych obszarów aktywności, takich jak np. edukacja zdalna, by efektywniej gospodarować czasem jej spożytkowania dla dobra społeczeństwa.

W omawianych badaniach rozpoznaliśmy zjawisko, które nazwaliśmy „czas w czasie”. Czas wolny w okresie pandemii jest trudny do zdefiniowania, gdyż przenika się z czasem poświęconym na pracę zawodową, a także na czynności domowe wykonywane samodzielnie i/lub z osobami wspólnie mieszkającymi. Doświadczenia studentów z przeszłości, niepewność przyszłości stają się istotnym atrybutem terażniejszości. Satysfakcjonujące dotychczas wybory spożytkowania czasu wolnego nie sprawdzają się w okresie kryzysu pandemii. Dotychczasowe badania różnych autorów przywołane w tekście, a także przeprowadzone badania wskazują na to, że czas wolny jest ważnym źródłem zadowolenia, ale trudnym do zdefiniowania. Badania pokazują, że osoby dłu-

gotrwale izolowane i spędzające czas z komputerem i komórką kierują swoją aktywność wolnoczasową na spędzania tego czasu z bliskimi osobami: członkami rodziny, partnerem. Satisfakcjonujący będzie dla nich również czas po pandemii z bliskimi. Czas pandemii staje się wewnątrznie z jednej strony demotywuujący, gdyż ogranicza kontakty towarzyskie, a z drugiej strony motywujący, gdyż pozwala rozpoznać własną, tożsamość, docenić czas na pracę i czas na odpoczynek. Staje się przestrzenią dla relacji z rodziną, najbliższymi. Czas pandemii – to czas powrotu do korzeni: do czasu z bliskimi, z rodziną. To czas powrotu do tradycji. To czas powrotu do natury. Czy pozostanie? Jeżeli tak, to na jak długo i jaki będzie ten czas dla siebie – czas wolny?

Bibliografia

- Babbie E. (2004), *Badania społeczne w praktyce*, przeł. W. Betkiewicz i in., PWN, Warszawa.
- Baron-Polańczyk E. (2013), *Fotografia jako medium wizualizacji czasu wolnego i poznania zainteresowań studentów (raport z badań)*, [w:] E. Baron-Polańczyk (red.), *Czas wolny i zainteresowania studentów w fotografii*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Baron-Polańczyk E. (2016), *Zainteresowania i formy spędzania czasu wolnego przez studentów – czynniki różnicujące (doniesienie z badań)*, „Problemy Profesjologii” nr 1.
- Baron-Polańczyk E., Czajkowska M., Grotkiewicz J. (2015), *Photography as visualisation of students' leisure time*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Czerepaniak-Walczak M. (2007a), *Wychowanie do czasu wolnego. Poszukiwanie miejsca dla „Homo ludus” w świecie „Homo Faber”*, [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*, t. 2, GWP, Gdańsk.
- Czerepaniak-Walczak M. (2007b), *Od próżniaczenia do zniewolenia – w poszukiwaniu dyskursów czasu wolnego*, [w:] E. Marynowicz-Hetka (red.), *Pedagogika społeczna*, t. 2, Warszawa.
- Daszykowska J., Pelczar R. (red.) (2009), *Czas wolny. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, Wyd. KUL, Stalowa Wola.
- Dumazadier, J. (1967), *Towards a Society of Leisure* (S. E. McClure, Trans.). New York: Free Press.
- Dworakowska B., *Jak wykorzystać czas*, WSiP, Warszawa 2008.
- Ferguson G.A., Takane Y. (2003), *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*, PWN, Warszawa.
- Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D. (2001), *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Gnietki J. (1996), *Metodologiczne problemy pedagogiki prakseologicznej*, WSP, Zielona Góra.
- Hanyga-Janczak P. (2011), *Czas wolny studentów. Komponenty i zagospodarowanie*, Wyd. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- Jaworska-Witkowska M., Witkowski L. (2010), *Przeżycie – przebudzenie – przemiana. Inicjacyjne dynamizmy egzystencji ludzkiej w prozie Hermanna Hessego: (tropy i kategorie pedagogiczne)*, Wyd. Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych, Łódź.
- Knopik T. (2014), *Czas wolny... od nudy. Zrównoważony rozwój uczniów zdolnych w ramach zajęć pozalekcyjnych*, Wyd. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.

- Koło Naukowe Młodych Dydaktyków (KNMD)*, <https://sites.google.com/site/uzknmd/home> [data dostępu: 13.02.2020].
- Kunicki B.J., (2011), *Historia rekreacji*, [w:] *Rekreacja i czas wolny*, Winiarski (red.), Wydawnictwo ŁośGraf, Warszawa 2011.
- Kvale S. (2010), *Prowadzenie wywiadów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Łobocki M. (2003), *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wyd. „Impuls”, Warszawa.
- Marek Ł.(2012), *Od próżnowania do rozwoju osobistego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- McClelland D. C., (1987), *Human motivation*. Cambridge University Press.
- Mroczkowska D. (red.) (2011), *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Myśliwska K., (2010), *Socjologia czasu wolnego*, [w:] R. Winiarski (red.), *Rekreacja i czas wolny*. Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa.
- Okoń W. (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. „Żak”, Warszawa.
- Orłowska M., Grzejszczak R. (2011), *Czas wolny. Niedoceniony instrument pracy socjalnej*, Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- Perzycka E. (2011), *Media cyfrowe źródłem zmiany w warsztatach pracy nauczyciela*, [w:] *Pedagogika medialna dla rynku pracy*, cykl „Pedagogika pracy”, Człowiek – Obywatel – Pracownik na rynku pracy, Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP, Szczecin-Świnoujście.
- Pięta J. (2014), *Pedagogika czasu wolnego*, Wyd. Frel, Nowy Dwór Mazowiecki.
- Pilch T., Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wyd. „Żak”, Warszawa.
- Witkowski L. (2010), *Tożsamość i zmiana. Epistemologia i rozwojowe profile w edukacji*, Wyd. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław.
- Zaczyński W.P. (1997), *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa.